

PANDURI, ARNĂUȚI, HAIDUCI ȘI TÂLHARI LA 1821 PANDOURS, ARNAOUTS AND HAJDUKS IN 1821

Daniel Dieaconu*

Abstract

This article focuses on a period of political-military effervescence for Romanian countries when, for the first time in a long time, Romanians are an important part of the events. It is the period around 1821, the years that have prepared both Eteria and Tudor Vladimirescu's movement and the following years with the fierce Turkish repression. The article tries to capture the causes of the actions, sometimes contradictory, division into groups, political-diplomatic backstage, the struggles for national ideals and social justice, but also those for power or wealth, which generated disunity of Christians in front of Turkish army. We wanted to divide them in outlaws (meaning fighters for freedom and justice of their people) and robbers, being convinced that at the year 1821 outlaws and robbers were in all Christian groups (arnaouts, Greeks, Russians, pandours or boyars).

Key words: Eteria, Tudor Vladimirescu, arnaouts, pandours, 1821.

Anul 1821 a fost unul de efervescență politico-militară. Au fost implicate în evenimente și alte forțe decât cele obișnuite (trupele ruse, turce și austriece aflate într-un nesfârșit război). Tudor Vladimirescu¹ ridică „Adunarea Norodului” condusă de foștii săi tovarăși voluntari în armata rusă – pandurii. Greci veniți din Rusia se alătură grecilor din Principate, arnăuți și voluntari moldoveni se alătură Eteriei. Dacă generalul Ipsilanti, eforul Eteriei, „credul, jalnic” și slab comandant, nu și-a putut controla armata spre o acțiune unitară și de limitare a jafurilor, Tudor

* Profesor; doctor în istorie.

¹ Tudor Vladimirescu s-a născut pe la 1780 în satul de moșneni Vladimiri. Este căpitan peste întreaga oaste de panduri în războaiele purtate de ruși cu turcii la 1806-1812. Este administrator de moșii, vătaf al plaiului Cloșani (județul Mehedinți), face negoț, cumpără părți de moșii. Un sârb, Popovici, într-o scrisoare adresată voievodului Obrenovici, îl descrie ca fiind „de vârstă mijlocie, are fața prelungă, plină, ochi de culoare închisă (...) Este înarmat cu două pistoale și un cuțit, vorbește destul de bine nemțește, pare a avea sânge rece”. (*Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu - Documente externe*, Editura Academiei RSR, București, 1980, p. 214; *DIR - Răscoala de la 1821. Documente interne*, vol. III, Editura Academiei RPR, București, 1960, p. 549).

a reușit să-și instruiască bine trupele și a încercat să stăvilească acțiunile de jaf, uneori și cu metode dure, dar era greu să stăpânești pe țăranul ce luase arma-n mână și nu putea uita împilarea ciocoiului și-a boierului². Dar să urmărim firul evenimentelor spre ceea ce Ivan Petrovici Liprandi, ofițer rus cu atribuțiuni de culegere de informații, numea „sfârșitul lamentabil al ambelor mișcări” („răscoala pandurilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu în anul 1821 și începutul acțiunii eteriștilor în Principatele Dunărene sub conducerea prințului Ipsilanti”)³, iar omul din popor a numit „zavera”.

Contextul politic părea favorabil. Este ceea ce credea și Tudor. Rusia părea înclinată spre război împotriva turcilor, așa cum fusese de multe zeci de ani, se ridicase împotriva turcilor și Ali-pașa din Ianina. În țările române ale Moldovei și Valahiei regimul era detestat de întreaga societate, dar cei care sufereau erau tot țăranii, după cum aflăm din „Obșteasca tânguire”: „De șase ani tiranul Caragea alt nu a lăsat bieților patrioți țărani decât numai ticăloasele suflete din trupurile dosădite de necazuri”⁴.

Ultimul domn fanariot al Țării Românești, Alexandru Suțu, venea și el la București cu 80 de rude, o suită de 800 de persoane și o gardă puternică de arnăuți, văzuți cu toții ca spoliatori. Nu e de mirare că s-au înțetit fugile, haiducia sau răscoalele, precum cele ale pandurilor⁵ sau a tătarășenilor din Moldova la 1820, când domnul Scarlat Callimachi „au poruncit arnăuților să împuși în norod”⁶.

Și arnăuții au o tentativă de „rebelie” la 1818 sub conducerea lui Iordache Olimpiotul, iar, în 1819, 40 de arnăuți sub conducerea lui Milko Petrovici, fratele lui Haiduc Velcu, s-au închis în mănăstirea Sinaia mai bine de o lună în semn de protest împotriva concedierii⁷.

Scena evenimentelor s-a împărțit între Moldova și Țara românească, între Adunarea Norodului, Eteria și trupele turcești. În Moldova, venirea eteriștilor a însemnat instaurarea unor vremuri tulburi. Eteriștii au încercat să pregătească terenul pentru plănuita lor venire cu sprijinul celor doi domnitori fanarioți și arnăuții și căpitaniilor lor au fost împărțiți pe județe sub pretextul întăririi puterelor pentru prinderea tâlharilor⁸.

La sosirea eteriștilor, cei care au avut de suferit au fost turcii și evreii. Jafurile eteriștilor s-au transformat în adevărate atrocități. Liprandi scria că „i-au

² DIR, *Răscoala de la 1821. Izvoare narative*, vol. V, red. responsabil A. Oțetea, Editura Academiei RPR, București, 1962, p. 273, 283-284.

³ *Ibidem*, p. 271 și urm.

⁴ DIR, *Răscoala de la 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 531.

⁵ coord. D. Berindei, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom I, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 23.

⁶ I. Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975, p. 32-33.

⁷ S. Iancovici, *Revolta unor arnăuți în 1819*, în SAI, (V), 1963, p. 447-459.

⁸ *Călători străini. Sec. XIX*, s.n., II, p. 294 - notele lui I. P. Liprandi.

întrecut în grozăvii chiar și pe turci”, cei mai aprigi fiind Duca și Caravia, ultimul numit fiind autorul unor barbarii la Galați, unde au fost înecate familiile turcilor trăitori în acest oraș⁹.

Boierilor și negustorilor din Moldova (și în special din Iași) li s-au cerut de către eteriși bani, dar fiind considerate contribuțiile neîndestulătoare au fost prădate hanuri și dughene și chiar și case, sub pretextul că ar căuta arme și cai¹⁰. Locuitorii satelor, țărani sau robi ȝigani din multe ținuturi, au profitat de conjunctură și au atacat pe stăpâni, boieri, arendași, mănăstiri. Menționăm astfel de cazuri la Urziceni, unde clăcașii au luat bunurile adunate de arendaș, pe plaiul Slănic, Buzău, locuitorii au jefuit pe niște arendași evrei, păgubindu-i de 11.727 taleri; la Epureni (Fălciu), locuitorii au atacat pe banul Dumitrache Iamandi¹¹, robii ȝigani de la mănăstirea Slatina au jefuit averea mănăstirii cât și a boierilor care și-au lăsat aici lăzi cu lucruri în păstrare¹², la mănăstirea Nucetul, țăranii și robii ȝigani au „năvălit în această răzvrătire în pădurea mănăstirii”¹³.

Stoian Inge, cunoscut în istoriografia problemei ca însemnat haiduc bulgar, s-a stabilit la Iași, unde era arnăuț al curții domnești și la 23 aprilie 1821 și „s-au făcut bașa piste câțiva voluntiri, fățâș au prădat averea numitului Mehmet”¹⁴.

La 1821 au aderat la Eterie căpitani de arnăuți importanți (unii dintre ei chiar din 1820) precum Iordache Olimpiotul, Sava Fochianos, Ianache Farmache¹⁵ și puterea arnăuților a crescut sub pretextul puterilor domnești¹⁶. Boierii moldoveni sunt nemulțumiți de „guvernarea eteristă” și acest fapt este confirmat și de un memoriu adresat lui Metternich: „toți tâlharii de arnăuți coprinzând și stăpânind în scurt mai toate județele țării și cele dimprejurul orașului, sate, nu numai toate mănăstirile și bisericile țării le-au jefuit și pe tăți i-au despuiet, i-au împrăștiat, i-au zdruncinat”¹⁷.

Tudor Vladimirescu, fostul conducător al celor 6.000 de panduri în războiul ruso-turc, a păstrat legătura cu aceștia și strânge arme la Cerneți. Era văzut ca un om cu știință juridică, cu o largă cultură și care făcuse negoț. Cunoștințele

⁹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 283; Conform lui C. D. Aricescu, Caravia s-a remarcat prin beții și hoții. A strâns sume mari de bani. După măcelărirea turcilor la Galați a fost ridicat în grad. (C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 68).

¹⁰ I. Corfûs, *Însemnări de demult*, p. 40.

¹¹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, Documente interne, p. 164, 165.

¹² Hurmuzaki, XX, p. 681.

¹³ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, Documente interne, p. 249.

¹⁴ *Ibidem*, p. 342-343.

¹⁵ Farmache era căpitan de tâlhari, patriot, crud cu turcii și care în perioada 1806-1812 a fost autorul unor „tâlhării nemaizute”. (C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, p. 67).

¹⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. IV, Eteria în Principatele Române, p. 120-121.

¹⁷ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. II, p. 159.

sale, relațiile cu o parte a boierimii, cu pandurii, știința sa militară l-au propulsat în postura de lider al ridicării norodului. Era la curent cu contextul politic, dar, după cum afirma C. D. Aricescu, Iordache Olimpiotul l-a inițiat pe Tudor în problema Eteriei „doar pe jumătate”¹⁸. Are contacte cu boierii, chiar și cu cei mari ai țării, precum Grigore Ghica și Nicolae Văcărescu. Aceștia au crezut că se pot folosi de Tudor și de prestigiul lui în rândul pandurilor și țăranilor, deși în corespondența lor îl numeau „acel tulburător și tâlhar”¹⁹. Văzând că Tudor anunță în documentele programatice măsuri împotriva boierimii, au fost trimiși împotriva lui amăuți în frunte cu căpitanii Iordache Olimpiotul, voievodul sârb Hagi Prodan, Stoica, Ciolac, Bojin și serdarul Iamandi, conduși de marele boier Nicolae Văcărescu. Ar fi urmat o confruntare cu pandurii lui Dimitrie Macedonschi care se alăturase lui Tudor. Dar și căpitanii de amăuți se alătură lui Tudor, Iordache Olimpiotul cerându-i acestuia să se încadreze în Eterie. La refuzul lui Tudor, îi jură credință și primește bani „pe poliță” pentru recrutări. „Șiretul Iordache”, după spusele lui Liprandi, se întoarce la București și spune boierilor că Tudor Vladimirescu este cu Eteria și lasă pe amăuți să se dedea la jafuri²⁰.

Aduarea Norodului s-a îndreptat către București și în ciuda eforturilor lui Tudor n-au lipsit jafurile. Ion Dârzeanu, în cronica sa, arată că pandurii și amăuții s-au împrăștiat și au făcut jafuri: „au prădat fără omenire pe cine au găsit”. Gheorghe Cârjaliul a făcut multe jefuiri peste Olt și deși Tudor dori să-l pedepsească, el se puse sub ocrotirea lui Iordache Olimpiotul și „sub oblăduirea acestuia s-a înhăit cu alți hoțomani și au jefuit pe unii boierii craioveni cât și alte băjării, obrăznicind de au rănit pe mulți cu tăieri precum pe medelnicerul Petrache Poenaru de la Craiova și alții, ajungând acești prădători până aproape de vama de la Căineni, jefuind și prădând în toate părțile încât nu se pot scri nespusele jafuri ce-au făcut”²¹.

Boierul Ion Otetelișanu scrie despre atacul pandurilor împotriva boierilor la Benești. Țăranii din oastea lui Tudor nu i-au putut ierta pe boierii „cruzi”. Ion Otetelișanu scrie că oastea lui Tudor era o „adunătură mai mult de străini, sârbi și amăuți și cei mai mulți dintre ei cei mai stricați și fără caracter; apoi au fumuri în cap că adecă fiecare dintre ei este deopotrivă cu Tudor. Precum vedeți Iova și Ienciu nesocotiseră pe Hagi Prodan, deși acesta avea la Tudor mare valoare”²².

Kreuchely raporta la 29 martie 1821 că deja de la 20 martie Iordache și Ghencea se aflau la București, iar orașul e plin de „albanezi și de oameni îmbrăcați

¹⁸ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 39.

¹⁹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 36. C. D. Aricescu aflase că boierii divaniți îl vedeau pe Tudor ca pe un „tâlhar, un căpitan de codru care jefuia pe călători pentru răzbunare sau înavuțire”. (C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, p. 4).

²⁰ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 273.

²¹ *Ibidem*, p. 63.

²² *Ibidem*, p. 577.

după maniera albaneză precum și alți oameni înarmați cu arme de toate speciile”; (...) „la sate însă au fost destule și se pretinde că mulți boieri și negustori fuseseră jefuiți și maltratați în drum spre Brașov”²³.

Tudor a trimis la închisoare pe Nicolae Belivacă, Florea fiul lui Soare și pe alții care au jefuit pe sătenii din Bolovani și pe Dincă din Ogrăzeni (Vlașca), dar pe Nicolae Belivacă l-a luat Iordache Olimpiotul la el²⁴. Și căminarul Sava (Sava Fochianos - Bimbașa-Sava) încearcă să mențină ordinea la București, să împiedice jafurile. A trimis la pușcărie pe Alexandru paraclisierul de la Sf. Sava pentru că „ar fi făcut sfat cu alții” să ia lucrurile din lăzile ce sunt în acea mănăstire. La închisoare a fost trimis și Mincu, sârb din Razgrad, dar pe acesta l-a eliberat Hagi Prodan²⁵. În mai 1821, Tudor dă ordin ca 40 de panduri care au făcut jafuri să fie pedepsiți prin primirea a 200 de nuiiele pe spate, iar două căpetenii au fost trimise la ocnă pentru șase luni²⁶. Gheorghe Cârjaliul scapă mâniei lui Tudor datorită intervenției lui Iordache Olimpiotul, dar Iova și Ienciu sunt executați pentru jafuri; Ghiță Haiducul și Ilie Rogobete, amintiți anterior ca tâlhari înainte de 1821, scapă cu viață, dar sunt îndepărtați din lagărul principal²⁷.

Gheorghe Cârjaliul, care fusese în banda lui Bujor, s-a alăturat cauzei lui Tudor Vladimirescu. A jefuit pe unii dintre boierii olteni, după cum arăta căpitanul Ion Dârzeanu lui Tudor, considerându-l „jăfuitor”. Nu trebuie să-l confundăm pe acest haiduc din Țările Românești cu celebrul Cârjaliul, răzvrătitul care a devastat Tesalia și împrejurimile Olimpului. Banda pe care o conducea se numea a „cârjaliilor”. Ofițerul eterist I. P. Lipandri își amintea că în detașamentul său format din 1.200 de oameni, în mare parte tâlhari, erau unii care și-au adăugat numelui porecla „cârjaliul”, cu mare rezonanță în epocă, fiind printre ei unii care chiar luptaseră în banda olimpiotă. Căpitanul Gheorghe Cârjaliul era cunoscut pentru curajul său neobișnuit; după risipirea bandei și-a aflat scăparea la nord de Dunăre. Pe Gheorghe Cârjaliul l-a cunoscut marele scriitor rus Pușkin (care se afla la acea vreme exilat la Chișinău) și l-a eternizat, închinându-i un poem pe care l-a tradus pentru români Costache Negruzzi, iar Mihail Kogălniceanu relatea călătoria lui Demidoff, cu fragmentele despre vestitul haiduc²⁸.

Ura pentru turci a lui Cârjaliul se datora și faptului că soția sa pe care o iubea mult i-a fost răpită de un turc și pierdută. Atunci când Tudor s-a ridicat cu Adunarea Norodului și Ipsilanti se pregătea să intre în Moldova, ceata lui Cârjaliul

²³ *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, p. 152.

²⁴ „Arhivele Olteniei”, X (1931), nr. 53, p. 84.

²⁵ *Ibidem*, p. 53

²⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. II, p. 144.

²⁷ D. Berindei, *Revoluția română de la 1821*, Editura Academiei Române, București, 1991, p. 118, 225.

²⁸ Gh. Bezviconi, *Despre haiduci*, p. 14.

se împarte: căpitanul Mihalache merge cu el la Ipsilanti, iar căpitanul Svetco merge spre oastea lui Tudor, alăturându-se cu oamenii săi lui Iancu Jianu²⁹.

Despre Gheorghe Cârjaliul scria Naum Râmniceanu, care-l numea „vestitul tâlhar Cârjaliul care, în perioada ce a urmat retragerii caimacamilor la Brașov, după ce a prădat o biserică a avut nerușinarea să-și ungă cizmele cu Sf. Mir”³⁰.

După înfrângerea de la Drăgășani, mai mulți dintre eteriști trec în Austria și apoi în Basarabia, printre ei și Cârjaliul. Fuge din Basarabia, după ce intrase în atenția autorităților, spre Moldova, spre codrii pe care-i cunoscuse alături de Ștefan Bujor. A intrat în slujba lui Eip Aga (fostul pașă de la Isaccea). Conform notelor lui Liprandi, pe când inspecta granița de la Prut, la Sculeni, Cârjaliul a intrat în cortul generalului turc și i-a spus că i-a trecut prin cap să-l omoare. Fără o altă vorbă, a luat pistolul din perete și i-a străpuns pieptul cu un glonț și a dispărut. Și-a strâns o bandă puternică, mulți alăturându-i-se datorită faimei sale. Urmărit de către turci, scapă de țepele lor, dar nu și de spânzurătoarea moldovenească la 1824³¹.

Haiduci de seamă ai timpului au fost parte activă a evenimentelor: Iancu Jianu, Ghiță Haiducul, Gheorghe Cârjaliul, Iordache Olimpiotul, Nicolae Grozea, Constantin Grecu, Gheorghită Gheorghelaș. Iancu Jianu este trimis ca diplomat la Mehmet Selim, pașa din Silistra, și este întemnițat din aprilie până în august, așa cum am menționat deja.

Căpitanul Iordache Olimpiotul, originar, după cum ne spune și numele, din zona muntelui Olimp, dintr-un mic sat, a fost și el în banda „cârjaliilor”, iar atunci când turcii au intervenit în forță, și-a aflat scăparea în Serbia, alăturându-se lui Haiduc Velcu, altă figură proeminentă a haiduciei dunărene, iar după înfrângerea răscoalei sârbe a trecut în Țara Românească³².

Un alt sârb, care a luptat în răscoala antiotomană (alături de vestitul Milen Stoicovici) și care apoi a trecut în Oltenia, a fost Ghiță Haiducul³³. La început, cu

²⁹ C. D. Aricescu, *Istoria revoluției române de la 1821*, p. 68.

³⁰ DIR, *Răscoala de la 1821. Izvoare narative*, vol. V, p. 70.

³¹ *Documente privind istoria României - Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 458; Gh. Bezviconi, *Despre haiduci*, p. 14.

³² *Documente privind istoria României - Răscoala de la 1821*, vol. V, Editura Academiei RPR, București, 1962, p. 329, 414, 480; V. Alecsandri, *Opere, I, Poezii*, p. 140.

³³ Era originar din Curiace, munții Homolic și luptase sub ordinele lui Milenco Stoicovici în perioada 1804-1813. Soția sa Ielena a haiducit cu el în ținutul Vidinului și al Nișului, ca mai apoi să ajungă la curtea lui Miloș Obrenovici. În 1820 se ridică împotriva regimului despot al lui Miloș Obrenovici ca haiduc în munți și apoi trece în Țara românească. (S. I. Gârleanu, *Haiducie și haiduci*, p. 90-91). Într-un document de arhivă se spunea despre Pencea (Ponea?) și Ghiță Haiducul că „pe vremea apostaziei umbla tâlhărind în ceată de 25 pe la Țâmburești, județul Dolj. Ei sunt trecuți peste Jiu de Vasile Arambașă, care după aceea a organizat ceata sa de haiduci”. (A.N.R., *Condica Departamentului de Cremenalion Craiova*, 101, f. 301-302).

Ponea Arnăuțul avea o bandă de 25 de „hoțomani” în părțile Doljului. În martie, când turcii au intrat în Țara Românească, a prins vreo 40, le-a tăiat nasul și urechile și i-a trimis astfel la Vidin, cum arată un document sârbesc din 14 martie 1821³⁴. S-a alăturat lui Papa Vladimirescu, deși Tudor nu prea era de acord cu jafurile pe care le făcea Ghiță. În iulie, Țara Românească a căzut sub turci și mulți dintre căpitani eteriști au trecut în Ardeal sau în Moldova, printre ei și Iordache Olimpiotul. Ghiță rezista în munții Mehedințiului cu vreo 1.000 de oameni. La 26 iulie 1821, 200 de turci au ieșit din Cerneți și au înnoptat în sate. Ghiță Haiducul a prins 50 de turci vii și a omorât 20, răspândind groaza printre turci. În septembrie, Ghiță și Papa Vladimirescu sunt prinși și trimiși la Istanbul, unde-și află sfârșitul, turcii trăgându-i în țepe pe căpitani eteriști sau panduri și ridicându-le lângă ziduri³⁵.

În Moldova, parte dintre țărani sau robi țigani se ridică împotriva boierilor și a arendașilor; sunt consemnate jafuri la Buhuși, Ruginoasa, Cucuteni, Budilata, Trifești, Corni și Tatomirești³⁶.

În aprilie, ispravnicul de Neamț, Sturdza, îi îndeamnă pe locuitorii ținutului să se ridice împotriva eteriștilor, căci aceștia au făcut „jacuri și cruzimi” și „au spart târguri și sate”³⁷. Mitropolitul Veniamin Costache descria astfel Moldova condusă de Pendedeca: „Câmpii cu necuprinse de ochi întindere erau plini de norod cerul având acoperământ și așternut numai pământul. Șiruri necurmăte pe drumuri și bărbați și femei cu copii în brațe îmbulzindu-se, năvălea la scăpare. Codrii cei mai adânci gemeau de norod rătăcit”³⁸.

După intrarea lui Ipsilanti în Țara Românească jafurile s-au înțepit. Iordache Olimpiotul jefuia mănăstirea Argeș, Ghiță Haiducul prăda în Dolj³⁹; în Muscel fusese ridicat ispravnic de către Iordache Olimpiotul clucerul C. Eliadi, la origine albanez, și acesta jefuia împreună cu căpitanul de arnăuți Ciontolac⁴⁰.

După împărțirea țării între Tudor și Ipsilanti din aprilie, în județele nordice ispravnicii eteriști au dat mână liberă neferilor să prade târguri și sate, mănăstiri și boieri⁴¹. Boierul C. Vișoreanu a încercat să fugă spre Brașov în mai 1821, dar spre Căneni este prins de 4 arnăuți care l-au jefuit și l-au dezbrăcat⁴²; Pandelis treti-

³⁴ *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Editura Academiei RSR. București, 1965, p. 378.

³⁵ *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, p. 378-379; S. Iancovici, *Cine este Ghiță Haiducul de la 1821?*, p. 218-219.

³⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, Documente interne, p. 351, 357.

³⁷ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. II, p. 116.

³⁸ V. Vasilache, *Mitropolitul Veniamin Costache, Mănăstirea Neamț*, 1941, p. 134.

³⁹ A.N.R., *Condica Departamentului de Cremonalion Craiova*, 905, f. 31-32

⁴⁰ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 81.

⁴¹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 124.

⁴² A.N.R., *Condica domnească*, 104, f. 338-339.

logofăt a fost jefuit de „au rămas vrednic de jale de a fi ajutat” și a fost trimis la mănăstirea Mărgineni pentru a fi ținut acolo⁴³; clucereasa Stanca Socoteanca și stolnicul Ioan Lahovary din Vâlcea au fost călcați de o ceată de arnăuți și le-au luat „calabalăcurile și actele”⁴⁴.

Tudor nu a putut stăvili ura pandurilor împotriva „lipitorilor satului” și s-au petrecut multe acte de jaf și de răzbunare. Execuția lui Iova și Ienciu Turculeț, puși de Iordache Olimpiotul să prade, sporește ura căpitanilor de arnăuți apropiați Eteriei⁴⁵. S-a aflat și de tratativele lui Tudor cu turcii, sultanul admitând unele reforme în schimbul non-combativității oștii lui Tudor, mergând și mai departe în cazul în care ar fi luptat împotriva lui Ipsilanti (s-a emis și ideea ca Tudor să devină domn sau un boier apropiat lui)⁴⁶.

Iordache Olimpiotul atrage pe Ipsilanti la București, arătând neadevărat că poate face joncțiunea cu Tudor și Sava Fochianos. Ipsilanti se arată credul, chiar „jalnic”, după părerea lui Liprandi, arată încredere lui Iordache și privește cu suspiciune pe Sava, deși acesta era un eterist zelos, patriot convins, foarte viteaz și cu prestigiu mare între arnăuți⁴⁷.

Intrigile din cadrul Eteriei au fost multe și Ipsilanti nu reușea să gestioneze situația, mai ales după scăderea moralului în urma dezavuării ruse, care îl face și pe Tudor să vizeze retragerea spre mănăstirile oltene, unde își avea provizii și arme și unde ar fi putut rezista cât mai mult până ar fi putut obține condiții favorabile⁴⁸.

Tudor a încercat să rupă aripa eteristă din armata sa, executând o parte dintre căpitani, printre ei și pe tânărul Ioniță Urdăreanu, iubit de panduri, care a fost spânzurat. Pierde sprijinul lui Dimitrie Macedonschi și Hagi Prodan care-l acuză de înțelegere cu turcii la instigarea lui Iordache. În urma conflictului, cei doi căpitani, Macedonschi și Prodan, au reușit să îndepărteze pe Tudor de lagărul pandurilor, de cei apropiați lui care au fost sloboziți la casele lor, înlocuindu-i cu 300 de sârbi. Dimitrie Macedonschi devenea comandantul pandurilor dacă îl îndepărta pe Tudor, iar Iordache îi dorea chiar moartea. Tudor este arestat și trimis spre judecata Divanului Țării, în fapt, cu violență ajunge în fața lui Ipsilanti și este judecat după codul eterist, deși nu făcea parte din această societate⁴⁹. Condamnat la moarte, interogată și chinuit, arată un curaj deosebit. Iertat într-o primă fază, este

⁴³ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, Documente interne, p. 165.

⁴⁴ A.N.R., *Condica domnească*, 104, f. 194-195.

⁴⁵ Liprandi își amintea că lagărele pandurilor și eteriștilor deveniseră adevărate baze orientale.

⁴⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 273.

⁴⁷ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 284.

⁴⁸ coord. D. Berindei, *Istoria Românilor...*, p. 27.

⁴⁹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 300-302.

apoi împușcat, tăiat bucăți și aruncat în Dâmbovița. Zelosul criminal este nimeni altul decât Caravia⁵⁰.

La 18 mai 1821, turcii sunt la București, apostatii și mavroforii care se pregăteau să fugă au fost prinși și omorâți și capetele lor au fost ridicate drept pildă în țepe înalte pe la capurile podurilor⁵¹. În ciuda vitejiei tinerilor mavrofori și a pandurilor, la 7 iunie turcii înving la Drăgășani. Armata lui Tudor ce intrase sub comanda lui Macedoschi în Eterie se dezagregase. Amintim rezistența fără succes a lui Pavel Macedonschi la Slobozia și a lui Ghiță Haiducul ce se retrăsese în munți⁵². După Drăgășani, Iordache Olimpiotul se retrage spre Cozia, dar cei 600 de oameni ai săi sunt o adunătură pe care nu o poate controla și trece în Austria prin Turnu Roșu. Dă o proclamație și vestea despre fuga lui face ca mulțime de oameni să aleagă același drum. Arnăuții călări îi jefuiau pe cei pedestri și mai slabi, iar creșterea apelor Oltului a făcut alte numeroase victime. Preotul sârb Vasile, care recrutase arnăuți pentru Eterie la București, fuge în Austria, dar este extrădat. Predat turcilor la vamă, se repede asupra lor cu pumnalul și cu sabia și omoară 11 turci până ce este ucis cu pistoalele de la depărtare⁵³. Generalul Cantacuzino luptă cu turcii la Buzău, dar trupele sale sunt măcelărite, scăpând doar 17 oameni care s-au ascuns în păduri. Turcii au călcat schitul Găvana și au tăiat pe paharnicul Costache Hrisosculen, pe 2 țigani, pe iconom și au luat „calabalăcurile băjenarilor”⁵⁴. Arnăuții care au ajuns primii în Moldova, la 15 iunie 1821, jefuiesc biserica Sf. Sava și cele mai înstărite case din Iași⁵⁵. Conform mărturiilor vremii, turcii când au ajuns la Iași s-au purtat mai bine cu localnicii ca eteriștii, dar fără cruțare față de „volintiri”⁵⁶.

La 18 iunie se dă bătălia de la Sculeni și eteriștii sunt învinși, mulți dintre ei aruncându-se în apele Prutului⁵⁷.

Iordache Olimpiotul ajunge cu 900 de oameni la Dorna. Bulucbașa Stoico și Gheorghe Cârjaliul cer bani pentru a împărți oamenilor și datorită tergiversărilor 300 de oameni trec în Austria. S-au dat lupte la mănăstirea Slatina la 18 iulie, în afara zidurilor și apoi în biserică, iar când turcii au dat foc, eteriștii au fugit. Țiganii

⁵⁰ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 302; Academia Română, *Istoria Românilor*, p. 45.

⁵¹ Ion Dârzeanu, *Revoluțiunea de la 1821*, în DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 77.

⁵² Academia Română, *Istoria Românilor*, p. 45; *Revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, p. 378-379.

⁵³ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 321, 328; constatăm existența unor cete de tâlhari alcătuite din localnici și arnăuți, precum Matei Păiuș, care cu ceata sa s-a alăturat lui Bimbașa Hoțul, om al lui Ipsilanti, ce prădau în iunie 1821. (ANIC, *Condica Domnească* 905, f. 6 v.).

⁵⁴ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 89.

⁵⁵ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. IV, p. 199.

⁵⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 328.

⁵⁷ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. IV, p. 199.

au profitat și au jefuit mănăstirea, luând și niște lăzi ale postelnicului Vârnăv, pârându-l pe arhimandrit că a fost cu eteriștii și că i-a nedrăpățit⁵⁸.

Surprinși de turci pe când se deplasau spre granița cu Austria, eteriștii se baricadează în spatele zidurilor de la mănăstirea Secu. Călugării de Neamț și de la Secu, în număr de vreo 200, fug în Basarabia în fața iminenței unor măsuri represive ale turcilor⁵⁹. La Secu, Iordache și Farmache conduc rezistența celor 350 de eteriști. Turcii au aruncat dopuri de câlți care au ajuns în niște stuf ce se afla în curtea mănăstirii și incendiul s-a extins repede, cuprinzând și turnul în care se aflau Iordache și încă șapte oameni. Ia foc și scara și acoperișul și cei opt mor arși, lui Iordache îi arsese partea superioară a capului, partea stângă a pieptului și un picior⁶⁰. Moare la 49 de ani; după un anonim grec a fost un adevărat Leonidas, ce văzând că tovarășii săi vor să se înțeleagă cu turcii, se aruncă în aer cu toată odaia cu muniții⁶¹.

Căpitanul Farmache rezistă încă 14 zile, apoi încearcă tratative prin consulul prusac Wolf, care garantează capitularea. Sunt dezarmați, dar nu se respectă condițiile. Luptă cu mâinile goale și sunt omorâți 40 de turci; dintre eteriști sunt uciși 330, 18 sunt luați prizonieri, trimiși în fiare la Istanbul, unde sunt uciși în chinuri groaznice⁶².

La 12 septembrie, mănăstirea Secu a fost cucerită de turci și jefuită, atât de averea ei proprie, cât și de multele lucruri depozitate aici de familii boierești⁶³.

Alexandru Ipsilanti a emis la 6 iunie „blestemul său politic”, acuzând pe toți tovarășii săi, inclusiv pe Sava Fochianos. Acesta dovedise credință fără vreun alt interes decât eliberarea țării sale. Curajul său deosebit era recunoscut și de dușmanii săi. A fost vădit atunci când a fost chemat de chehaia-bey și când, în ciuda sfaturilor și a „semnelor” care i s-au arătat, a intrat în curte cu doar trei însoțitori. A fost omorât cu pumnalele la 7 august, la vârsta de 42 de ani. Corpul său a fost aruncat în stradă, acesta fiind semnalul de începere a represiunii⁶⁴. Arnăuții erau omorâți peste tot în oraș, se luau capetele sau urechile, căci se acorda un bacșiș de 25 de taleri pe cap. Serdarul Iamandi este trimis cu apropiații săi la Țarigrad unde este ucis după chinuri pilduitoare pentru grecii din Istanbul. Căpitanul albanez Athanasie cu 30 de oameni se retrag în biserica Olarilor, unde sunt atacați cu tunurile. Terminând gloanțele, arnăuții trăgeau cu marmadele;

⁵⁸ Hurmuzaki, XX, p. 667, 681.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 685-686.

⁶⁰ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 102.

⁶¹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. IV, p. 241.

⁶² DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 331-334.

⁶³ Hurmuzaki, XX, p. 685-686.

⁶⁴ Sava Fochianos, cunoscut de popor sub numele de Bimbașa-Sava, a fost cântat în spațiul balcanic și de greci și de bulgari și de români, în această regiune curajul fiind foarte prețuit.

aruncau monede pe ferestre și trăgeau în cei care se repezeau să le strângă. Apoi au ieșit cu săbiile provocând pierderi însemnate turcilor, fapt care mai tare i-a îndârjit și timp de opt zile Bucureștiul a căpătat imaginea unui tablou îngrozitor. Turcii măcelăreau pe toți care le ieșeau în cale, în prima zi fiind adunate 300 de capete, multe dintre ele de simpli români, consecință a furiei sau zelului turcilor⁶⁵.

Sfârșitul nefast al „Zaveriei” a însemnat năruirea unor speranțe ale unor țărani ce-au crezut în „domnul Tudor” și Adunarea Norodului. Anul 1821 a fost unul în care s-au făcut fapte mărețe și eroice, dar și fapte josnice, în care orgoliile, dragostea de bani, indisciplina, lipsa de pregătire militară au făcut ca cele două mișcări de răscoală să n-aibă o acțiune unitară și să nu reușească în îndeplinirea scopurilor nobile urmărite. Dincolo de densitatea evenimentelor politice, militare, diplomatice, anul 1821 a însemnat o perioadă în care tâlhăria a cunoscut o desfășurare cum n-a mai fost de pe timpul campaniilor lui Mihai Viteazul. Prădau arnăuții, prădau pandurii, sârbii și alți balcanici, prădau românii încadrați ca „volintiri” sau cei care și-au făcut cete profitând de instabilitatea autorității centrale, prădau turcii. Jefuiau țăranii pe boieri și arendași, jefuiau robii ȝigani pe stăpânii, fie ei boieri, fie mănăstiri. Eteristii au căpătat numele de „dărămători ai altarelor” și nu puține au bisericile și mănăstirile jefuite. Au fost prădați boieri și negustori, au fost prădate târguri și orașe și sate, cum spunea o cronică amintită anterior, „fără omenire”.

Turcii și-au dorit să pacifice țăările române într-un timp cât mai scurt, trimițând trupe însemnate care să prindă cetele de arnăuți, de panduri și de haiduci. Documentele din anii ce-au urmat revoluției arată efortul turcilor și al noii stăpâniri „pământene” de a-i afla, de a-i prinde și de a-i pedepsi.

Perioada post-revoluție a fost caracterizată de o puternică instabilitate administrativă, o mai accentuată imixtiune a turcilor în treburile interne românești, exploatare excesivă, înmulțirea bandelor de tâlhari și haiduci, intervenții ale trupelor turcești și ale autorităților românești care atrag de partea lor pe panduri pentru păstrarea ordinii, ei fiind, de altfel, singurii cu știință militară dintre români. Datorită acestei stări de fapt, mai multe sate se răscoală, mai intense fiind ridicările la luptă de la Tismana și Șercaia⁶⁶. În Țara Românească, în primul deceniu de după „Zaveră”, cele mai cunoscute sunt ceata lui Maxim Călugărul, a lui Duță, „harambașa de tâlhari” sau a lui Ion ăl Mare, care avea o ceată de 26 de oameni în ținutul Doljului, Vlad Hoțul din Săcele, Anghel din Mehedinți și Dinu Bălosu din Vlașca⁶⁷.

La 1826, la Cloșani, doi dintre foștii căpitani ai lui Tudor, Simion Mehedințeanu și Gheorghe Cuțui, se revoltă. Deși poporul era de partea haiducilor și a marilor căpetenii de panduri, alianța cu Șerif turcul a fost una care n-a putut să

⁶⁵ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. V, p. 103-104, 269, 339, 340.

⁶⁶ *Istoria României*, vol. III, Editura Academiei RPR, București, p. 914.

⁶⁷ I. I. Neacșu, *Haiducia în Țara Românească între 1822-1828*, p. 228.

placă și, fără sprijinul maselor, Nicolae Glogoveanu reprimă răscoala⁶⁸. Cei doi sunt spânzurați, iar alți 5 „tâlhari apostati” sunt trimiși la ocnă⁶⁹.

Șase tâlhari în frunte cu Stan, fiul lui Drăgoaru, au săvârșit în vremea „apostasiei” călcări și jafuri asupra locuitorilor din ținutul Buzăului. Sunt prinși și judecați în 1824⁷⁰. Dumitru Corcodel din Plopi, județul Olt, a haiducit în 1820-1821; este prins și dus la chehaia-bey, dar reușește să se dezvinovățească și să-l înduplece pe turc să-l lase cu viață. O ceată de haiduci era condusă de Tănase în munți în zona schitului Lainici. Urmăriți de trupele turcești, scapă căluziți de călugărul Maxim⁷¹. Lazăr al Jienii din Pistișești, județul Gorj, intră într-o ceată de haiduci la 1821 după ce fusese acuzat pe nedrept de tâlhărie și haiducește până în 1823 când căpitanul Magheru sparge ceata⁷². Prinși au fost și Anghel al lui Ioan Bimbircea din Pitulați, județul Mehedinți care a făcut ceată la 1821, „hoți cu arme”, împreună cu alții din comuna Ploștina și Babăta și au săvârșit tâlhării la Colibași și Vârciorova⁷³.

Unii tâlhari sunt iertați, precum Duță – „Harambșa de tâlhari”, care conducea nouă oameni ce-au prădat doi ani în Gorj („prăzi și cazne făcute locuitorilor”); la intervenția ispravnicului județului primește „carte de iertare” la 14 octombrie 1822⁷⁴. Tot dintr-un astfel de document aflăm despre un anume Velcu, haiduc la „Zaveră” pe valea Prahovei, și despre el și ceata lui s-a spus în fața judecății: „Acești oameni la negustori, locuitori și călători până acum nici cea mai mică supărare n-au făcut”⁷⁵.

Au durat mult judecățile dintre cei jefuiți și jefuitori. S-au emis numeroase cărți de blestem pentru aflarea vinovaților. Banul Dumitrachi Iamandi cerea să fie cercetați locuitorii din Epurenii, ținutul Fălciu, care l-au atacat când au venit „volintirii” în țară. Și la Drăgănești au fost atacuri ale țăranilor de pe moșie; în Vâlcea locuitorii ce-au făcut jafuri la 1821 și au fost prinși erau încă în temniță la 1823, căci nu se găsiseră chezași pentru ei⁷⁶.

Mulți dintre eteriști și-au aflat adăpost în Transilvania, aparținând pe atunci Imperiului habsburgic. De aici au trecut de multe ori munții în Țara Românească în scop de jaf. Spre exemplu, aflăm dintr-un document că în iunie 1823 „hoții armăuți” ce au ieșit din „ținutul Sibiului” au jefuit în Oltenia⁷⁷.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, p. 357.

⁷⁰ A.N.R., *Condica Domnească* 905, f.119.

⁷¹ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, p. 158.

⁷² A.N.R., *Condica Domnească* 905, f. 110 v.

⁷³ *Ibidem*, f. 240 v.

⁷⁴ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, p. 165.

⁷⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, VIII, p. 131.

⁷⁶ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, p. 164-165.

⁷⁷ DIR, *Răscoala de la 1821*, vol. III, p. 107.

Revoltele țărănești sunt tot mai numeroase. Kreuchely, într-un raport din 15 decembrie 1823, scria că țăranii sunt tot mai greu de potolit. „Ațățătorii” erau pedepsiți cu bătaia la tâlpi pe Podul Târgului din afară⁷⁸. O ceată de tâlhari care amenința deseori mahalalele Bucureștiului este prinsă de polcovnicul de puteră a județului Ilfov în Vlăsia. Acesta dă ordin să se taie capul căpeteniei bandei, îl înfige într-o sulită și-l trimite „pitac” marelui spătar, străbătând Podul Mogoșoaiei. Înfricoșătorul cortegiu a înspăimântat pe locuitorii capitalei⁷⁹.

Mănăstirea Nucetul a fost jefuită de eteriști la 25 august 1821. Apoi au venit turcii și mănăstirea a fost jefuită și de robii țigani, care se plâneau de comportament abuziv al egumenului Sofronie încă din 1818: „Când vreun rob cade în vreo învinovățire, îl bagă cu mâinile în butuce, îl pune de face 500 de mătânii și îl bate de moarte, ne ține nevestele în fiare”. Când au venit volintirii și apoi turcii, robii țigani au profitat și au pus mâna pe „râmători, buți, farfurii”, grâu ș.a. În octombrie 1822, după mai multe luni de cercetări, țiganii au dat „obștească mărturie”, recunoscându-și vina. Egumenul cere ca mănăstirea să fie despăgubită și „apoi pe acei țigani răzvătitori ... să-i pedepsească cu falangă, făr' de a-i mai aduce aice de a li se face și osânda închiderii în pușcărie, căci de astă dată îi iertăm”⁸⁰.

Colonelul Ion Solomon a fost de la 1821 până în 1826 în Imperiul austriac, abia în august 1826 se întoarce în Țara Românească și Grigore Ghica îi dă „dojană”, dar îl iartă și îi dă căpitănia puterii Prodilei, iar în 1827 devine cărcserdar⁸¹.

După revoluția de la 1821, mulți dintre căpitani de bande – „atamani de tâlhari” – s-au alăturat lui Liprandi și detașamentului său. Rușii ofereau alimente și praf de pușcă, voluntarii având cai proprii, bulgarii fiind pedestri și fără arme. „Au primit arme de la ruși, dar în scurt timp făceau rost de arme de la prizonierii turci și, pentru prizonieri, voluntarii primeau cai și vite. S-au împărțit după etnii: arnăuți (albanezi), sârbi, bulgari, muntenegreni, macedoneni și și-au ales căpitani, dar 92 dintre ei n-au vrut să intre în nicio ceată sub comanda nicunei căpetenii, ei recunoscând autoritatea doar a lui Liprandi. Erau vechii șefi de bande”⁸². Dintre foștii căpitani eteriști care s-au alăturat rușilor la 1828 a fost și Panaiot Fochianos, fratele lui Bimbașa Sava, care conducea 120 de voluntari. În armata rusă erau la acea vreme 1.200 de voluntari bosnioci, macedoneni, bulgari, muntenegreni, sârbi⁸³. Atunci când a început războiul ruso-turc la 1828, populația Bucureștiului fuge de frica turcilor, fiind proaspete în memoria populară represiunea turcească de

⁷⁸ Hurmuzaki, X, p. 210-212

⁷⁹ Gr. Dianu, *Istoricul închisorilor din România*, p. 35.

⁸⁰ A.N.R., *Condica Domnească* 99, f. 201-202.

⁸¹ *Din vremea lui Tudor Vladimirescu (1821) - Amintirile colonelului Ioan Solomon. Biografia Polcomnicului Ioan Solomon*, p. 31.

⁸² DIR, *Răscala de la 1821*, vol. V, p. 489.

⁸³ C. Neagoe, *Arnăuții în Țările Române*, p. 132-133.

la 1821. În ambele principate, cete de hoți profitau de graba și teama locuitorilor și făceau drumurile nesigure. La două leghe de București, călătorii erau jefuiți și uciși în plină zi și forțele polițienești colaborau cu răufăcătorii, doar turcii mai mențineau ordinea⁸⁴. O ceată condusă de Ioan Harambașa prăda în timpul războiului ruso-turc și este capturată abia în epoca regulamentară⁸⁵. Într-un document al Visteriei Țării Românești se arată că au fost puși sub urmărire „pandurii turcești hoți Nicolae Hortopan și Gheorghe Ungureanu, fugiți de la mănăstirea Văcărești”⁸⁶.

Epoca regulamentară a dorit să aducă țărilor române stabilitate politică și economică și o modernizare a instituțiilor. Era greu pentru o lume ce se învățase cu violența. Instituțiile centrale însă se implică pentru a stopa tâlhăria și puterile capătă putere, dar dacă tâlharii erau prinși, nu la fel de ușor era după prinderea lor, căci nu existau închisori îndeajuns pentru ei și în Țara Românească pedeapsa cu moartea nu mai era folosită⁸⁷. Nu la fel se întâmpla în Moldova, unde Mihail Sturdza recurge la această „pilduitoare pedeapsă” care s-a practicat până la 1839, Gavrilă Buzatu fiind ultimul călău al Moldovei.

⁸⁴ Hurmuzaki, XVII, p. 20-23; 55-56.

⁸⁵ I. Vulpe, *Mentalități în Oltenia perioadei regulamentare (1831-1847). Tâlhăria în documentele judecătorești*, Editura Autograf MJM, Craiova, 2005, p. 94-95.

⁸⁶ I. I. Neacșu, *Revolta pandurilor...*, p. 134.

⁸⁷ La 26 august 1833 au trecut Dunărea în Țara Românească „patru panduri turcești și anume: Pătru Mârtea, Ion Știrbu, D. Cioabă, Constantin Bică, care sunt haiduci prea vestiți pentru răotățile pe care le făcea pă acia”. Cei patru au venit să se predea. (I. I. Neacșu, *Revolta pandurilor...*, p. 134).